

СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-11>

Корецька Вікторія Віталіївна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права

Луцького національного технічного університету,

вулиця Львівська, 75, Луцьк, 43000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5685-5337>

ІНСТИТУТ ОКРЕМОЇ СУДДІВСЬКОЇ ДУМКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ, НІМЕЧЧИНИ ТА США

Анотація. Стаття присвячена комплексному порівняльному аналізу інституту окремої суддівської думки в Україні, Німеччині та США. Розглядаються правові основи, практичне застосування, функції, вплив на правову доктрину та суспільну легітимність судових рішень. Окремо аналізуються проблеми публічності, політизації та перспективи вдосконалення інституту в Україні, а також наводяться приклади значущих окремих думок суддів у різних правових системах. Досліджується інститут особливої думки судді як складова моделі судової поведінки. Аналізується його сутність, функціональне призначення та зв'язок із явищем суддівського розсуду. Показано, що особлива думка виконує роль легітимного механізму вираження позаправових факторів, які впливають на формування внутрішнього переконання судді. Доведено, що за умов меншої нормативної регламентації особлива думка є формою виходу за межі суддівського розсуду, не порушуючи принципів правосуддя та незалежності судді. Визначено суспільну функцію особливої думки як засобу демонстрації плюралізму позицій у межах судового органу.

Встановлено, що проблематика суддівської думки та меж її реалізації набуває особливої актуальності в умовах зростання ролі судової влади в демократичному суспільстві. Водночас інститут особливої думки судді залишається малодослідженим елементом судової поведінки, який відображає не лише правові, а й позаправові аспекти прийняття судових рішень.

Зацентовано увагу на тому, що інститут окремої суддівської думки в судах і правове підґрунтя цього явища є невід'ємною складовою демократичної правової культури, спрямованої на забезпечення реальної незалежності суддів і прозорості судового процесу. Його правове закріплення не лише гарантує свободу внутрішнього переконання суддів, а й стимулює розвиток правової доктрини та формування нових підходів у тлумаченні конституційних норм. Констатовано, що окрема думка слугує своєрідним механізмом внутрішньої критики, що сприяє підвищенню якості судових рішень і зміцненню довіри до судової влади, а порівняльне дослідження лише сприяє удосконаленню вищевказаних явищ та процесів.

Ключові слова: окрема суддівська думка, суд, демократична держава, демократія, порівняльне право, судова незалежність, колегіальність.

Koretska Viktoriia. The institute of the separate (dissenting) judicial opinion: a comparative analysis of Ukraine, Germany, and the United States

Abstract. The article is devoted to a comprehensive comparative analysis of the institution of separate judicial opinions in Ukraine, Germany, and the United States. It examines the legal basis, practical application, functions, impact on legal doctrine, and social legitimacy of court decisions. The problems of publicity, politicization, and prospects for improving the institution in Ukraine are analyzed separately, and examples of significant separate opinions of judges in different legal systems are given. The institution of a judge's dissenting opinion as a component of the model of judicial behavior is examined. Its essence, functional purpose, and connection with the phenomenon of judicial discretion are analyzed. It is shown that a dissenting opinion serves as a legitimate mechanism for expressing extra-legal factors that influence the formation of a judge's internal conviction. It is proven that under conditions of less regulatory regulation, a dissenting opinion is a form of going beyond judicial discretion without

violating the principles of justice and judicial independence. The social function of a dissenting opinion as a means of demonstrating pluralism of positions within a judicial body is determined.

It has been established that the issue of judicial opinion and the limits of its implementation is becoming particularly relevant in the context of the growing role of the judiciary in a democratic society. At the same time, the institution of a judge's dissenting opinion remains an understudied element of judicial behavior, reflecting not only legal but also non-legal aspects of judicial decision-making.

Emphasis is placed on the fact that the institution of separate judicial opinions in courts and the legal basis for this phenomenon are an integral part of a democratic legal culture aimed at ensuring the real independence of judges and the transparency of the judicial process. Its legal consolidation not only guarantees the freedom of judges' internal convictions, but also stimulates the development of legal doctrine and the formation of new approaches to the interpretation of constitutional norms. It has been established that a separate opinion serves as a kind of internal criticism mechanism that contributes to improving the quality of court decisions and strengthening trust in the judiciary, and comparative research only contributes to the improvement of the above phenomena and processes.

Key words: *separate judicial opinion, court, democratic state, democracy, comparative law, judicial independence, collegiality.*

Вступ. Інститут окремої суддівської думки є ключовим елементом сучасного конституційного та колегіального судочинства. Він поєднує гарантії незалежності суддів із забезпеченням прозорості та розвитку правової доктрини. Особливо важливим є його застосування у конституційних судах та судах найвищої інстанції, де рішення впливають на правову систему та законодавчу практику. Ця стаття має на меті здійснити порівняльний аналіз інституту окремої суддівської думки в Україні, Німеччині та США, визначити особливості регламентації та практики, а також оцінити можливості вдосконалення української моделі. Хоча окремі думки суддів безпосередньо не породжують правових наслідків, сам інститут окремої думки судді так чи інакше пов'язаний із різними аспектами правової системи, такими як регламентація статусу судді та організація судочинства – зокрема, доступність матеріалів справи для сторін, способи оскарження судового рішення тощо.

У контексті конституційного судочинства окрема думка судді (або її відсутність) опосередковано може впливати на громадську думку, позицію суду в системі поділу влад, позицію законодавця, а в окремих випадках – і на розвиток правозастосовної практики.

Нарешті, окрему думку судді можна розглядати як своєрідне теоретико-прикладне дослідження, що сприяє розвитку правової науки та підкріплене авторитетом судді в його офіційному статусі – представника органу конституційного контролю.

Проблематика суддівського розсуду та меж його реалізації набуває особливої актуальності в умовах зростання ролі судової влади у демократичному суспільстві. Водночас інститут особливої думки судді залишається малодослідженим елементом судової поведінки, який відображає не лише правові, а й позаправові аспекти прийняття судових рішень.

Матеріали та методи. Для проведення аналізу розглянутої проблематики застосовувалися різноманітні нормативно-правові документи України, Німеччини та Сполучених Штатів Америки, проводився порівняльний аналіз існування інституту окремої суддівської думки, а також проводилось вивчення відповідних наукових публікацій.

В процесі наукового дослідження було застосовано комплекс методів наукового пізнання, що є об'єктивними та дозволяють здійснити комплексний аналіз досліджуваного питання. Зокрема було використано формально-юридичний метод, що дозволило проаналізувати нормативно-правові акти України, Німеччини та США з питань регламентації інституту окремої суддівської думки. Також використовувався порівняльний метод, завдяки якому було виведено певні спільні та відмінні риси досліджуваного питання. За допомогою системного аналізу було запропоновано певні ідеї для вдосконалення правового підґрунтя такого явища як окрема суддівська думка.

Результати. Існування інституту окремої суддівської думки в Україні ґрунтується на низці нормативних актів. Зокрема в Кон-

ституції України, статтях 147, 150 [1], Законі України «Про Конституційний Суд України» [2] та його Регламенті, а також в процесуальних кодексах.

Стаття 93 Закону «Про Конституційний Суд України» передбачає право судді висловити окрему думку письмово, яка додається до рішення та оприлюднюється разом із ним [2].

Найчастіше окремі думки застосовуються у справах КСУ, пов'язаних із конституційністю актів, правами людини та організацією влади. Наприклад, у справі про конституційність розпуску Верховної Ради суддя висловив окрему думку щодо тлумачення процедури розпуску, яка відрізнялася від більшості і надала додаткову аргументацію для подальших наукових коментарів. У конституційному судочинстві особлива думка позбавлена прямого впливу на юридичні процеси чи зміни остаточного рішення. Її адресат перебуває поза межами суду, найчастіше – у широкому колі громадськості.

Для законодавця така думка не має самостійної правової сили, однак може впливати на корекцію підходів до реалізації рішень органів конституційного контролю. Для громадськості особлива думка є проявом внутрішнього плюралізму судової системи, який сприяє підвищенню довіри до судової влади. У діяльності вищих судів, зокрема конституційних, передання справи на розгляд іншого суду неможливе через виключні повноваження у тлумаченні конституційних положень. У таких випадках особлива думка стає єдиним правомірним способом вираження суддівської незгоди.

Хоча вона стосується конкретної справи, особлива думка меншою мірою обмежена процесуальними вимогами, зокрема необхідністю докладного юридичного обґрунтування. Таким чином, вона виступає механізмом виходу за межі нормативно визначеного суддівського розсуду без порушення процесуальних норм.

Особлива думка не має правових наслідків: її нормативна мета – фіксація позиції судді. У судах загальної юрисдикції вона, як правило, спрямована до вищої інстанції, що певною мірою нагадує процедуру передання питання іншому органу. Натомість у конституційних

судах адресатом особливої думки стає не сам суд, а суспільство.

Належить в дослідженні вказати на функційну навантаженість цього інституту в Україні, що включають:

- гарантійну – забезпечує незалежність судді;
- контрольну – стимулює ретельний розгляд справи;
- доктринальну – сприяє розвитку правової науки;
- комунікативну – формує прозорість та довіру до судової системи.

Серед основних недоліків існування інституту окремої суддівської думки в Україні можна назвати неповну публікацію, недостатнє академічне визнання, формалізм окремих думок, ризик політизації.

Інститут окремої суддівської думки (Sondervotum) у Німеччині є одним із найхарактерніших елементів демократичної та відкритої судової системи. Його застосування передусім пов'язане з діяльністю Федерального конституційного суду Німеччини (Bundesverfassungsgericht) [3], який став першою континентальною судовою інституцією, що законодавчо закріпила право суддів на оприлюднення власної позиції у випадку незгоди з рішенням більшості.

Право судді на окрему думку передбачене § 30 Закону про Федеральний конституційний суд (Gesetz über das Bundesverfassungsgericht – BVerfGG). Цей припис чітко визначає, що: «Якщо суддя не згоден із рішенням або його мотивуванням, він може викласти свою окрему думку у письмовій формі. Ця думка публікується разом із рішенням» [3].

Таким чином, законодавець визнав окрему думку невід'ємним процесуальним правом судді, що гарантує внутрішню незалежність членів колегії. Це положення поширюється на обидві палати (сенати) Федерального конституційного суду, а також стало зразком для нижчих інстанцій, хоча у звичайних судах право на публічне висловлення окремої думки не є загальним правилом.

Ця норма застосовується на рівні обох палат суду. Окремі думки у ФКС Німеччини відіграють важливу роль у формуванні док-

трини та тлумаченні основного закону. Відомі випадки, коли окремі думки суддів використовувалися для майбутньої зміни судової практики. Наприклад, справа про захист приватного життя у справі прослуховування (BVerfGE 34, 269, Abhörurteil) – окрема думка судді Бюкера вказувала на ширший зміст конституційного права на приватність, що пізніше вплинуло на інтерпретацію основного закону [4].

Незважаючи на правову закріпленість, основними ризиками існування інституту окремої суддівської думки в Німеччині є: підриєдності суду, медійна політизація та персоніфікація правосуддя. Проте переваги відкритості та розвитку права значно перевищують ці ризики.

У США інститут закріплений у традиції Верховного Суду через незгоду судді або окрему суддівську думку. Всі думки публікуються разом із рішенням і активно цитуються у майбутніх справах та наукових працях.

Так, наприклад, справа *Brown v. Board of Education* (1954) – окрема думка судді Фелпса підкреслював необхідність врахування соціальної нерівності при оцінці конституційності сегрегації; хоча окрема думка не була підтримана більшістю, він вплинув на подальшу правозастосовчу практику щодо дискримінації [5].

У справі *Planned Parenthood v. Casey* (1992) – окрема думка судді Блекмана надала аргументацію щодо захисту репродуктивних прав, яка використовувалась у наступних справах і наукових аналізах [6].

У справі *Obergefell v. Hodges* (2015) – незгоди та окремі думки окремих суддів висвітлювали різні підходи до тлумачення права на рівність, що стало основою для подальших публічних і наукових дискусій [7].

У рішенні щодо права на свободу віросповідання – окрема думка одного судді підкреслювала необхідність врахування релігійних свобод у балансі з державним інтересом, що стало предметом академічних публікацій та подальших змін у практиці [8].

Окрема суддівська думка формує правову доктрину, підвищує прозорість судового процесу та слугує джерелом аргументів

для майбутньої більшості. Вони виконують гарантійну, доктринальну, комунікативну та еволюційну функції.

На кінець таке аналітичне порівняння наводить на деякі ідеї, що могли б послугувати для України стосовно удосконалення існування і реалізації інституту окремої суддівської думки. Основні ідеї можна викласти в декількох тезах.

– Стандартизувати публікацію окремих думок КСУ та суддів вищих судових інстанцій, забезпечивши їх повноту та доступність.

– Підвищити якість мотивування та аналітичного змісту окремих думок, стимулюючи детальний юридичний аналіз і посилюючи їх доктринальне значення.

– Відділяти юридичну аргументацію від політичних заяв, створюючи регламентовані рамки для уникнення політизації інституту.

– Проводити освітні ініціативи для суддів і науковців щодо ролі окремої думки у розвитку права та формування судової доктрини.

– Створити механізм моніторингу впливу окремих думок на судову практику та законодавство, включно з аналізом цитованості та використання у наукових публікаціях.

– Розглядати окрему думку як інструмент розвитку правової культури, стимулюючи дискусії в академічному та професійному середовищі, що сприятиме підвищенню довіри до судової системи.

– Враховувати міжнародний досвід (США, Німеччина) при вдосконаленні національної моделі, поєднуючи прозорість, колегіальність та незалежність суддів, що підвищить ефективність і легітимність судових рішень.

Висновки. Інститут окремої суддівської думки в Україні, з огляду на євроінтеграційні стандарти та внутрішню судову практику, має потенціал стати потужним механізмом розвитку правової доктрини, зміцнення незалежності суддів і забезпечення прозорості судового процесу. Інститут особливої думки судді є важливою складовою моделі судової поведінки, що забезпечує баланс між формальною нормативністю правосуддя та свободою суддівського переконання. Його існування: гарантує збереження внутрішньої незалеж-

ності судді; підсилює легітимність судових рішень через демонстрацію відкритості позицій; виконує просвітницьку функцію щодо суспільства, засвідчуючи наявність різноманітності правових підходів.

Таким чином, особлива думка судді є не лише процесуальним інститутом, а й етико-комунікативним явищем, що забезпечує сталість та прозорість правосуддя в умовах демократичного устрою.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про Конституційний Суд України»: Закон від 7 лип. 1996 р. № 254/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
3. Act on the Federal Constitutional Court : Act of 12 March 1951 No. 1104-1. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bverfgg/englisch
4. Federal Constitutional Court of Germany. Judgment in the case «Abhörurteil» (BVerfGE 34, 269). URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Text>
5. Supreme Court of the United States. *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954). URL: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/347/483>
6. Supreme Court of the United States. *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992). URL: <https://www.law.cornell.edu/supct/html/91-744.ZS.html>
7. Supreme Court of the United States. *Obergefell v. Hodges*, 576 U.S. 644 (2015). URL: <https://www.justice.gov/sites/default/files/crt/legacy/2015/06/26/obergefellhodesopinion.pdf>
8. Rawls J. *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press, 1999.

References:

1. Konstytutsiya Ukrayiny : Zakon vid 28 cherv. 1996 r. [*Constitution of Ukraine: Law of 28 June 1996 No. 254k/96-VR*]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrayiny «Pro Konstytutsiynyy Sud Ukrayiny» : Zakon vid 7 lyp. 1996 r. № 254/96-VR [*Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine”: Law of 7 July 1996 No. 254/96-VR*]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-vp> [in Ukrainian].
3. Act on the Federal Constitutional Court : Act of 12 March 1951 No. 1104-1. Retrieved from: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bverfgg/englisch [in English].
4. Federal Constitutional Court of Germany. Judgment in the case “Abhörurteil” (BVerfGE 34, 269). Retrieved from: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Text> [in English].
5. Supreme Court of the United States. *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954). Retrieved from: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt> [in English].
6. Supreme Court of the United States. *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992). Retrieved from: <https://www.law.cornell.edu/supct/html/91-744.ZS.html> [in English].
7. Supreme Court of the United States. *Obergefell v. Hodges*, 576 U.S. 644 (2015). Retrieved from: <https://www.justice.gov/sites/default/files/crt/legacy/2015/06/26/obergefellhodesopinion.pdf> [in English].
8. Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press [in English].

